

EURÓPA MEGSZERVEZÉSE

A VILÁGHÁBORÚ VÉGE FELÉ a hadviselő nemzeteknél, tekintet nélkül arra, melyik oldalon harcoltak, közös volt az óhaj a világot úgy megszervezni, hogy a háború mint a nemzetközi politika normális eszköze végleg kikapcsolassék. Tudjuk, hogy Wilson amerikai elnök volt ennek az eszmének leglelkesebb apostola, de a központi hatalmaknál e gondolatnak éppen úgy megvolt a maga tábora, mint a szövetséges népeknél. Ennek a közhangulatnak mindenesetre nagy része volt abban, hogy végül is megszületett a Népszövetség. Felesleges arra részletesebben rámutatni, hogy ez az intézmény nem felelt meg azoknak a terveknek, amelyek a világháború folyamán napvilágot láttak, nem felelt meg tulajdonképpeni szülőapja, Wilson elnök elgondolásának sem. Azonban abban a tökéletlen formájában is, amint a békekonferencia megteremtette, a nemzetközi politikának egészen újszerű intézménye volt, amely a diplomácia régi módszereit részben pótolta és — legalább kisebb kérdések megoldásánál — tökéletesítette. A Népszövetség ebben a formájában azonban sem a hozzáfűzött várakozásokat nem elégítette ki, sem azt a feladatot, amelyet neki szántak, teljesíteni nem tudta. Az egyik oldalon általános biztonságot kerestek, a másikon igazi megbékülést, aminek a Népszövetség még az előfeltételeit sem tudta megteremtetni. A világháború győztesei jogilag és hatalmpolitikailag is megszervezték a maguk biztonságát, mégsem érezték

magukat biztonságban és ezért az erre irányuló jogi intézményeket valósággal halmozták. A népek is vágyódtak a végleges megbékülésre és erre irányuló tervekben sokáig a világháború lezajlása után sem volt hiány. A nemzetközi ideológusok főleg két irányban keresték a kibontakozást. Az egyik volt a népszövetségi intézmény tökéletesítése. Hatalmas irodalom fejlődött ki e kérdés körül. Pozitív eredményt azonban csak a kisebbségi kérdésben lehetett elérni, ez az eredmény is csak az eljárásra vonatkozott, tehát az ügyrendet érintette. A kisebbségi szerződésekkel kötelezett államok kisebbségi politikájának folyamatos ellenőrzésére már nem vállalkozott a Népszövetség, s így éppen ezen a ponton mondott csődöt szervezete.

A másik út volt Európának szövetségi alapon való megszervezése. Ennek a gondolatnak legerősebb propagátora, Coudenhove-Kalergi gróf, egy osztrák diplomata és egy japán nő sarja volt. Coudenhove tervével sikerült csaknem Európa összes nemzeteinek érdeklődését felkelteni. 1926 év őszén tartotta meg az első páneurópai konferenciát Bécsben, amely kétségtelenül nagy erkölcsi siker volt. Ő európai szövetséget akart alakítani az orosz és az angol birodalom nélkül. A páneurópai államok gyarmatait azonban már megtartotta volna Páneurópa kötelékében. A világot öt nagy komplexumra akarta felosztani. Ezek Páneurópa, Pánamcrika, Kelet-Azsia (Kína és Japán), az orosz szövetségi rendszer és az angol szövetséges birodalom. Oroszországot nem akarta bevenni az európai szövetségbe, mert szerinte ez a hatalmas birodalom, akár vörös, akár fehér diktatúra alatt él, Nyugat-európa felé akar terjeszkedni, amit csak egy európai szövetség tud megakadályozni. Az angol birodalom viszont olyan nagy terjedelmű, érdekei annyira szerteágazók, hogy Páneurópát csak felesleges komplikációkba rántaná, ha tagja volna az európai államszövetségnek. Coudenhove szerint az első lépés Páneurópa megvalósításához egy páneurópai konferencia összehívása, akár egy, akár több állam részéről. (A Coudenhove által összehívott konferenciának nem volt hivatalos jellege, csupán a páneurópai ligák képviselőinek találkozója volt.) A második lépés egy kötelező döntőbíróági és biztonsági szerződés megkötése lenne az európai államok között. Ezt egy vámszövetség követné, amelyhez az első lépést a volt monarchia utódállamainak kellett volna megtenniük. Végül pedig az Amerikai Egyesült Államok mintájára az Európai Egyesült Államokat kellene megteremteni, amelynek alkotmányos berendezését két kamara alkotná: az egyik a népek, a másik pedig a 26 állam képviselőiből állana. A páneurópai eszme iránt Németországban, Olaszországban és Magyarországon aránylag gyenge érdeklődés mutatkozott, annál nagyobb figyelmet szentelt a mozgalomnak a francia és bizonyos fokig a prágai kormány is.

Coudenhove a francia kormánynál különösen nagy kegyben állott. Nem egy ízben tárgyalt Briand külügyminiszterrel, akinek társaságában fényképfelvételek készültek, amelyeket különböző publikációkon át a nagyközönségnek is bemutatott. A francia külügyminiszter t. i. úgy vélte, hogy a páneurópai mozgalom az a nemzetközi hangulati elem, amelynek segítségével sikerül a francia végleges biztonságra törekvő tervet megvalósítani. Briand ennek a politikának hamarosan konkrétebb formát is adott. Ő maga hivatalosan is felkarolta az európai unió gondolatát és a Kellogg-paktum aláírása után a Népszövetségben nyíltan is kiállt Coudenhove terve mellett. Európát mindenekelőtt gazdasági téren akarta egyesíten, mert azt remélte, hogy a szoros gazdasági kötelék a politikai közeledést is maga után fogja vonni. A páneurópai szövetség létesítésére irányuló tervet egy diplomata reggelin megismételte, mire a jelenvoltak felszólították, hogy gondolatait emlékirat formájában külön is közölje az egyes kormányokkal, hogy ahhoz részletesen állást foglalhassanak. 1930 tavaszán a kormányok

meg is kapták Briand emlékiratát „egy európai államszövetségi közösség rendszerének megszervezéséről“. Fejtegetéseinek központjába természetesen a népek biztonságát helyezte, amelynek megszervezése maga után vonná az általános jólétet is. Azok a politikai és jogi intézmények, amelyekre a világbéke megszervezése érdekében szerinte szükség van, nem tudnak kifejlődni, mert Európa anyagi és erkölcsi erőiben nincsen kellő Összetartás. Európa Briand szemében földrajzi egység, amelyből az európai nemzetek érdekközössége adódik, amelynek az érintett népek végre tudatára kell hogy ébredjenek. Az európai uniót Briand a Népszövetség keretén belül akarta megvalósítani. Az úciónak reprezentatív és felelős szerve az európai konferencia lett volna, végrehajtó szerve pedig egy állandó politikai bizottság, székhelye Genf. A kisantant teljes mértékben helyeselte Briand tervét, mert felismerte benne a békeszerződések megvédésére szolgáló eszközt. Magyarország a terv elfogadása elé feltételeket szabott, amelyek egyrészt a katonai egyenjogúságot érintették, másrészt pedig a békeszerződések módosítására vonatkoztak. Úgy Olaszország, mint Németország kritikai álláspontot foglaltak el a tervvel szemben és ugyancsak olyan feltételeket szabtak, amelyek külpolitikai célkitűzéseikből adódtak. Anglia sem lelkesedett érte s így egy népszövetségi bizottság végleg el is temette,

A német reparáció kérdésének a krízise, majd pedig a nemzeti szocializmus diadala, teljesen kizökkentette Európát addigi kerékvágásából és hamarosan meg is változtatta az európai erőviszonyokat. Most már nem volt szó Európa megszervezéséről, mert mindenki érezte, hogy megindult a békeszerződések által teremtett helyzet likvidálása. A fokozódó háborús feszültség mindkét oldalon elsősorban a szövetségi hálózat kiépítésére vezetett.

A háborús feszültség kellős közepén egy amerikai újságíró, aki sokáig a Népszövetség mellett működött és a népszövetségi hírlapíróknak elnöke is volt, Mr. Streit, egy könyvet írt „Union Now“ címen, amely a béke megszervezésének kérdésével foglalkozott és amelynek rendkívüli sikere volt az angol nyelvterületeken. Mr. Streit a demokratikus államok szövetségén keresztül akarta a békét megmenteni és a nemzetközi együttműködést biztosítani. Ez az államszövetség az Egyesült Államok mintájára közös hadsereget állítana fel, közös állampolgárságot létesítene és közös külpolitikát folytatna. Az a nagy siker, amit ez a könyv elért, élénk bizonyítéka annak, hogy úgy Amerikában, mint Angliában nem adták fel a világbéke megszervezésének reményét és kezdték felismerni, hogy egészen új alapokon kell megkísérelni. Az a vita, amely Streit könyvének nyomán megindult, a háború kitörése után sem szűnt meg egy pillanatra sem. Míg Streit az Egyesült Államok bevonásával akarta tervét megvalósítani, a vita központjába most mindinkább Európa került. Elsősorban Európát kell megszervezni, ha a békét biztosítani akarjuk, ez az általános felfogás, hiszen itt vagyunk annyira tele feszültséggel, amely időnként szinte törvényszerűséggel vezet háborúhoz.

A nagy angol lapok a szerkesztőségekhez írott levelek formájában foglalkoznak a kérdéssel. Nemcsak jelentékeny közéleti tényezők, de egyesületek, pártok, hivatáscsoportok is állást foglalnak a kérdésben. Ezeket a megnyilatkozásokat két szempontból kell vizsgálat tárgyává tenni. Először milyen elvek alapján akarják Európát megszervezni, másodszor, milyen konkrét szervezet útján gondolják az elvet megvalósíthatónak.

Így az angol tudósok egy közös felhívást tettek közzé a béke megszervezésének érdekében. Az elv, amelynek szerintük az új szervezet alapját kell majd képeznie, az állami szuverénitás erős korlátozása. Példájukat a vezető angol pedagógusok is követték, akik hasonló felhívást tettek közzé.

Győzőktől és legyőzöitektől ők is egyaránt megkívánják, hogy szuverenitásukat egy központi hatalom érdekében korlátozzák. Az angol munkáspárt is nyilatkozott az angol békecélokról, amelyekhez a párt szerint a korlátlan szuverenitás elvének feladása és egy nemzetközi tekintély elismerése tartozik. Jelentékeny szerepet játszik Angliában Lord Davies, a New Commonwealth Society elnöke, aki a Svájcban székelő „Europa-Union“-nal is felvette a kapcsolatot és akit Európa megszervezésének kérdése különösen érdekel. Egyik nyilatkozatában Lord Davies többek között ezeket mondja: „Általános elvek, mint szabadság, függetlenség, a militarizmus letörése, bármilyen idealisztikusak, nem elegendők. Ezeket a célokat csak egyféle módon lehet elérni, a szövetségi elv alkalmazása révén.“ Dr. Temple yorki hercegérsek is síkra száll a jövő békéjének hathatós megszervezéséért. A Népszövetségnek szerinte az volt a gyengéje, hogy a nemzeti szuverenitást a kollektív biztonsággal akarta összeegyeztetni. Amennyiben a most folyó háború után sor kerül a béke megszervezésére, a nemzeti szuverenitás és a kollektív biztonság között kell választani. Sir A. Sinclair, a liberális ellenzék vezére, ugyancsak a nemzeti szuverenitás politikai és gazdasági téren való korlátozásában látja a kérdést megoldhatónak. Ehhez a kérdéshez természetesen sokan mások is hozzászólónak, akik többnyire szintén a szuverenitás korlátozásának elvéből indulnak ki.

Ami már most magát a szervezeti formát illeti, úgy a korlátozott szuverenitás elvének megfelelően a szorosabb szövetség érdekében szállnak többnyire síkra. A tudósok felhívásukban rámutatnak arra, hogy az új nemzetközi rendnek tovább kell mennie mint a népszövetségnek, amely megengedte, hogy az egymással versenyző államok külön hadsereget tartsanak fenn és elmulasztotta egy központi tekintély létesítését, amely a szövetséghez tartozó államok érdekei felett közös törvényhozás útján dönthetett volna. A szövetségnek szerintük az is feladata volna, hogy a kívül álló államok támadásával szembeszálljon. A vezető pedagógusok is azt vallják, hogy a tagállamoknak a szövetségi kormány javára le kell mondaniok saját hadseregükről és a szövetségi kormányt abba a helyzetbe kell hozniok, hogy az egész haderőt felhasználhassa azok ellen, akik a szövetségben nem akarnak közreműködni. Lord Davies, utalással Briandra, a szövetséget egyenesen „Európai Egyesült Államok“-nak nevezi, amelynek saját szövetségi parlamentje és egy bírósága volna: ez a nemzetek közötti vitát méltányos alapon elintézné. Ehhez természetesen közös védőszervre van szükség. Sir A. Sinclair is a föderációban látja a megoldást. Egy szoros szövetség terve különösen izgatja a fantáziákat. Sokan, akik ezzel a kérdéssel foglalkoznak, részletes tervet adnak a szövetség kompetenciájára vonatkozóan, így egy a „Manchester Guardian“-nak írott levélben többek között a következőket olvassuk: „Nemzetközi rendőrség szervezendő meg, esetleg Gamelin vezetése alatt. Katonai védekezés és gazdasági szankció a támadó ellen, akár kívül áll a szövetségen, akár pedig ki akar lépni belőle. Nemzetközi valuta és nemzetközi adózás.“

Franciaországban is megindult a vita erről a kérdéstről. Az európai föderáció problémájáról megrendezett előadás-sorozat keretében többek között Jean Henessy volt berni francia követ is tartott egy előadást, amelyben Svájcot hozza fel mintaképpül. A szövetségi szervezet eszméje — úgy mond — amely a háború kitörése óta fokozódó érdeklődést keltett, a toleranciának és az önmérsékletnek aránylag magas fokát tételezi fel, amelyet Svájc történelme mutat.

Mit szólnak ehhez a vitához az érdekelt kormányok? Sokáig tartózkodó álláspontot foglaltak el, de azután mégis kénytelenek voltak hozzászólni. Chamberlain új európai rendről beszél, amelyben új szellemnek kell

uralkodnia. Lord Halifax még konkrétebb, mikor a következőket mondja: „Vannak emberek, akik azt hiszik, hogy egy új világrendet csak oly módon lehet megalapozni, ha a nemzetek felségjogaik egy részéről egy szövetség érdekében lemondanak. Ahhoz, hogy a független államok ilyen nemzetközi rendszert felépíthessenek, szükséges, hogy a népek akaratát meghallgassuk, mert egyedül ők képesek egy ilyen rendszerbe életet lehelni“. Daladier a régi francia biztonsági gondolatot hangoztatja most is, kiemelve, hogy a biztonságot alaposan meg kell szervezni és annak anyagi biztosítékokon kell nyugodnia. December végén tartott beszédében pedig már világosan foglalkozik Európa megszervezésének tervével, amelynek szerinte sokkal tágabb körű szervezetet kell adni, mint amilyen az eddigi volt. Meg kell majd sokszoroznunk az egymással való érintkezést, mondotta, és tervbe vehetünk európai államok között létesítendő szövetségi kapcsolatokat.

A vitából világosan kitűnik, hogy a Népszövetség gyengéjét elsősorban abban látják, hogy nem rendelkezett megfelelő anyagi hatalommal. Egyrészt nem tudott kellő elhatározásra jutni, mert a tagállamok szuverenitása csorbítatlan maradt, másrészt pedig, ha sikerült megfelelő döntést hozni, hiányzott a fegyveres hatalom, hogy a döntést érvényesítsék. Elsősorban tehát ezen a két ponton akarják a jövő nemzetközi szervezetét megjavítani. Teljesen logikus, amikor a tagállamok felségjogait a szövetség érdekében korlátozni akarják. Bármilyen közösségi szerv csak akkor tud gyorsan és határozottan cselekedni, ha adott esetben feltétlen akaratelhatározásra képes jutni. Ez elsősorban technikai, másodsorban alkotmányjogi kérdés. Technikai kérdés, amennyiben egy-egy felvetődő probléma fölött csak akkor tud dönteni, ha a döntést a tagállamok nem szabotálhatják. A legtöbb fontos politikai kérdésben a Népszövetség u. i. csak abban az esetben tudott határozatot hozni, ha az összes tagállamok beleegyezésüket adták. Ha nem sikerült ezt a konszenzust létrehozni, akkor a Népszövetség tétlenségre volt kárhóztatva. Amennyiben ezt a jövőben ki akarják kerülni és az új nemzetközi szervezetet abba a helyzetbe juttatni, hogy adott esetben feltétlenül határozatképes legyen, akkor a teljes konszenzus helyett más rendszert kell bevezetni. Ez a rendszer pedig feltételezi, hogy a tagállamok szuverenitásuk mindenkor teljes érvényesítéséről eleve lemondjanak. Ez a kérdés alkotmányjogi része.

Nem meglepő, hogy a nyugati nemzetek a jövő nemzetközi szervezetét elsősorban a béke biztosításának érdekében akarják hathatósabbá tenni. Eddig is azt fájlalták, hogy a Népszövetség nem volt képes a világ különböző pontjain kitört háborúkat megakadályozni. Van a kérdésnek azonban egy másik oldala is, amely különösen magyar szempontból bír nagy jelentőséggel, ez pedig: azoknak az erkölcsi és politikai elveknek a nemzetközi életben való megvalósítása, amelyeket a művelt nemzetek általában elfogadtak és amelyek egyben biztosítékát képezik annak, hogy a nemzetközi élet valóban minimális súrlódás mellett működjék. Ezt az elvet nem elég egyszer leszögezni, sőt nem elég azt egy ízben megvalósítani. A nemzetközi élet feltételei állandóan változnak, így tehát ezt az elvet a változó viszonyokhoz is kell tudni alkalmazni. Mi itt Magyarországon ezt a kérdést általában a nemzetközi igazság fogalmi körébe vonjuk. Vájjon Európa újabb megszervezésének hívei és apostolai számolnak-e ezzel a tényezővel is?

Az angol tudósok felhívásában erre nem találunk utalást. A pedagógusoknál sem. A munkáspárt a kis és nagy nemzetek létjogát el akarja ismeretni és pártatlan döntőbíráskodást elfogadtatni. Lord Davies a nemzetek között felvetődő vitákat szövetségi parlament és egyeztető bíróság útján akarja megoldani. Más hozzászóló az új nemzetközi rendtől elvárja, hogy a népeknek a szabadságot és igazságot biztosítsa. Dr. Temple yorki herceg-

éresk az államoknak egymásközi viszonyában a jog uralmát akarja biztosítani, amivel azonban még nem történt utalás arra, hogy milyen erkölcsi elvek öltenek majd jogi formát. Úgy tetszik, hogy a szövetséges államok közvéleménye inkább az ő saját problematikájuk szemszögéből ítéli meg az új nemzetközi szervezetet és nem látja, hogy a másik oldalt milyen elvek foglalkoztatják. Ezzel szemben a kormányférfiak nyilatkozataiból azt kell következtetni, hogy ők ismerik a többi nemzetek problematikáit is. Chamberlain szerint Anglia háborús céljainak elérése után egy új Európát oly módon akar felépíteni, hogy minden régi határt lebont és a győző felfogása szerint alakítja át a kontinentet; ő új szellemet akar Európába behozni, amely a népeknek lehetővé teszi, hogy nehézségeiket jó akarattal megoldják. Még világosabban fejezi ki magát Lord Halifax, aki a kérdés bonyolultságára is rámutat. „Utat és módot kell találnunk, — úgymond — hogy a világ állandó változásának tényét összhangba hozzuk a világbéke biztosításának érdekével. A múlt hibáiból nekünk éppen úgy mint másoknak, tanulnunk kell.“ A francia köztársasági elnök Lebrun pedig a holland-belga közvetítési javaslatra adott válaszában állandó és igazságos békéről beszélt. Anglia mindig bizonyos megértést tanúsított a világpolitikai dinamizmussal szemben s így elvben nem zárkózik el attól, hogy ezt a dinamikus tényezőt is a nemzetközi jogrendbe iktassák. A francia köztársasági elnök, amikor igazságos békéről beszél, sokkal inkább gondolhatott bizonyos az utóbbi években történt rendezésre, mint azokra az igazságtalanságokra, amelyeket a Párizs körüli békékben követtek el.

Ha nem következnek be váratlan fordulatok, a most dúló háború végén nemcsak a hadviselő, nemcsak a győztes fél fogja a béke feltételeit megállapítani, hanem abba előreláthatólag a semlegeseknek is lesz beleszólásuk. Nyilvánvaló tehát, hogy azokra az elvekre, amelyek alapján a nemzetközi életet, különösen azonban Európát akarjuk megszervezni, a vezető semleges államok kormányainak is jelentékeny befolyása lesz. A semlegesek között pedig előreláthatólag Olaszországnak lesz nagy szerepe. Így tehát nem lehet érdektelen az olasz álláspontot megismerni. A fasiszta Olaszország nem lelkesedett a Népszövetségért és a páneurópai mozgalomban sem vett részt. Nem ellenzi azonban a nemzetközi együttműködést és nem tagadta meg közreműködését abban a diplomáciai munkában, amely ezt az együttműködést alaposabban akarja megszervezni és hatásosabbá tenni. Az a kritika, amelyet a Párizs körüli békék felett évek óta gyakorol, bizonyítéka annak, hogy a nemzetközi együttműködés számára az általuk teremtett helyzetet nem tartja megfelelő alapnak. Gróf Cianónak december közepén tartott beszéde a mi problémánk szempontjából két fontos megállapítást tartalmaz. Az egyik, hogy az újjárendezésnél Olaszország is jelen lesz. A másik pedig, hogy az újjárendezésnél a régi bűnöket, a régi hibákat is jóvá kell majd tenni. Olaszország magát határozottan a revíziós álláspont mellett kötötte le, amiből következik, hogy az új európai szervezetben, amennyiben ilyen létrejön, a revíziós lehetőségnek érvényt akar szerezni. Igen nagy fontosságot kell tulajdonítanunk a pápa karácsonyi szózatának is, amelyben a Szentatya világosan leszögezte azokat az elveket, amelyek színter a jövő békéjének alapját kell, hogy képezzék. Ezek közé tartozik, hogy az új jogrendben az igazságnak és a kölcsönös méltányosságnak kell érvényesülnie. A nemzetközi élet közös átszervezése alkalmával a múltak hibáiról nem szabad megfélemlkezni. Az itt tárgyalt kérdés szempontjából a pápa felfogására a legvilágosabban szózatának negyedik pontja mutat rá. Ebben többek között a következő áll: „Ha egy jobb európai szervezet megvalósítására törekszünk, úgy különösen egy kérdésnek kell fokozottabb figyelmet szentelni, t. i. a nemzetek és népek, valamint a népi kisebbségek jogosult igé-

nyernek és követeléseinek. Bár ezek a kívánságok nem teremtenek, úgy mint elismert és ratifikált szerződések, jogigényt, mégis megérdemlik a jóindulatú vizsgálatot. Meg kell kísérlni őket békés eszközökkel kielégíteni, szükség esetén a szerződések igazságos és bölcs revíziója útján.“

Az ismertetett véleményekből nem nehéz azt a következtetést levonni, hogy a világ közvéleményének egy jelentékeny része a nemzetközi életet, különösen azonban Európát nemcsak újjá akarja szervezni, de mind világosabb alakot kezdenek ölteni azok az elvek, amelyek az új szervezet alapjául szolgálnának. Természetes, hogy ezen elvek legfontosabbika a béke biztosítása. Ezen központi törekvés mellett azonban mind általánosabbá kezd válni a meggyőződés, hogy az új szervezetnek olyan dinamikus alapon kell nyugodnia, amely egyrészt számol a világ folytonos változásával, másrészt lehetőséget nyújt arra, hogy a változást követő új jogi rendezés megfeleljen az uralkodó erkölcsi-politikai felfogásnak. Ezzel bizonyos fokig visszatérnénk Wilson eredeti népszövetségi elgondolására, amely a szerződések revíziójának sokkal nagyobb teret biztosított, mint amennyi a megvalósított Népszövetségben lehetővé vált.

Nehéz ma véleményt mondani arról, hogy sikerülni fog-e Európát új alapon megszervezni és ha sikerül, megvalósulnak-e benne azok az eszmék, amelyek ma a vita folyamán felvetődtek és amelyek mindinkább általános elismerést nyernek. Aki nem túl pesszimista és hisz a világnak szellemi és erkölcsi fejlődésében is, az talán reményt merít a következő két nyilatkozatból, amellyel a kérdés ismertetését be is fejezzük. Dr. Temple yorki hercegérsek ezt mondta: „Barátaimmal való vitában mindig rámutattam arra, hogy egy háborúba került a Népszövetség megalapítása és egy másikba fog kerülni a Népszövetség tekintélyének elismertetése.“ A genfi professzor, Paul Guggenheim pedig a „Neue Züricher Zeitung“-ban ezt írja: „Az elmúlt 200 évnek minden háborúja hozzájárult a nemzetközi élet berendezéseinek nemzetközi jogi továbbfejlesztéséhez. Így pl. a napóleoni háborúkat követő bécsi kongresszuson (1815) a nemzetközi forgalom szervezetének alapjait rakták le. A krími háború után (1855) az európai hatalmak párisi konferenciája leszögezte azokat az általános jogelveket, amelyek a tengeri háborús jognak és a békeközvetítésnek képezik az alapjait. A vöröskereszt, a háború sebeinek enyhítését szolgáló intézmény is közvetlen háborús tapasztalatoknak köszönheti létrejöttét. A világháború után (1914—18) a Népszövetséget, a Nemzetközi Munkaszervezetet és az Állandó Nemzetközi Bíróságot szervezték meg.“

TÖRÖK ÁRPÁD